

SPECIAL ORDER IN CRIMINAL PROCEDURE: PLEA AGREEMENT

Saydullo Ne'matillayevich Azimov ¹

¹ Tashkent State University of Law Master

<https://doi.org/10.5281/zenodo.4738419>

ARTICLE INFO

Received: 20th April 2021
Accepted: 25th April 2021
Online: 30th April 2021

KEY WORDS

plea agreement, simplified procedure, petition, prosecutor, accused, court hearing

ABSTRACT

This article provides a short analysis of the institute of Plea Agreement, which was introduced into the Criminal Procedure Code of Republic of Uzbekistan, as well as analysis of problems that may occur when applying the said institute, suggestions of solutions of such problems are also put forward in the article.

ЖИНОЯТ ИШЛАРИНИ ЮРИТИШНИНГ АЛОҲИДА ТАРТИБИ: АЙБГА ИҚРОРЛИК ТЎҒРИСИДАГИ КЕЛИШУВ

Сайдулло Неъматиллаевич Азимов ¹

¹ Тошкент давлат юридик университети магистранти

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 20-aprel 2021
Ma'qullandi: 25-aprel 2021
Chop etildi: 30-aprel 2021

KALIT SO'ZLAR

айбга иқрор тўғрисида келишув, соддалаштирилган тартиб, илтимоснома, прокурор, айбланувчи, суд муҳокамаси.

ANNOTATSIYA

Мазкур мақолада Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексига киритилган айбига иқрорлик тўғрисидаги келишув институти ҳамда уни қўллашда юзага келиши мумкин бўлган муаммолар таҳлил қилиниб, ушбу муаммоларнинг ечими юзасидан таклифлар илгари сурилган.

Бирлашган миллатлар ташкилотининг (Бразилия, Сальвадор, 12-19.04.2010) муҳокама қилинган жиноятчиликни олдини олиш ва жиноий одил судлов масалалари муҳокамасига бағишланган XII Конгрессида ҳам жиноятчиликка қарши курашишни такомиллаштириш замонавий ҳаётда кўплаб факторларни эътиборга олишни тақазо этаётгани таъкидланган.

Хусусан, қайд этилган салбий ҳолатлар сифатида терговнинг самарасиз ва узоқ давом этиши, судда ишларнинг кўриб чиқилишини самарасиз амалиёти, суд ва прокуратура органларидаги мавжуд ресурсларнинг чекланганлиги (иш кучи, маблағлар, техника воситалари) ҳамда жиноят ишларини юритишнинг соддалаштирилган тартибини йўқлиги ёки ундан етарли даражада

фойдаланмаслик алоҳида белгилаб берилди. Шунингдек, ушбу салбий ҳолатлар судлар томонидан кўриб чиқиб тугатилмаган жиноят ишлари сонининг ортишига, терговни тамомлаш ва жиноят ишини судга юбориш муддатларини асосиз сурилишига, суд муҳокамаларини қайта-қайта қолдирилишига, натижада суд томонидан жиноят иши бўйича узил-кесил қарори қабул қилинишининг чўзилишига олиб келаётгани, бу эса шахсни камокда сақлаб туриш муддатларига ҳам таъсир қилиб, баъзи ҳолларда шахсининг камокда бўлиш муддати ҳатто унга тайинланадиган жазо муддатидан ҳам ортиб кетишига олиб келаётганига алоҳида эътибор қаратилди.[1]

Бугунги кунда ҳар бир давлат, у қайси ҳуқуқий оиллага тегишли бўлишидан қатъий назар, жиноят ишларини юритишни самарали усулларида фойдаланган ҳолда ташкил этишни ўз олдига муҳим вазифалардан бири сифатида белгилайди.

Зеро, жиноятларни тергов қилиш кўп вақт талаб қиладиган, мураккаб жараён ҳисобланиб, ушбу жараённи тез ва сифатли амалга оширилиши одил судловни таъминлашда муҳим аҳамият касб этади. Шу сабабли ҳам ривожланган давлатлар ўзларининг жиноят-процессуал қонунчилигига жиноят ишларини юритишнинг соддалаштирилган тартибларини жорий этганлар ва бундан суд-тергов амалиётида самарали фойдаланиб келмоқдалар.

Россиялик олим А.Г.Волеводз ва П.А.Литвишқолар суд ишларини соддалаштирилган тартибда юритиш - одил судлов самарадорлигини таъминлаш мақсадида суд муҳокамасини соддалаштириш, жадаллаштириш ва ҳаражатларни камайтириш, муайян расмий тартибларни амалга оширмаслик ёки қисқартиришни, бунда жиноят ишини юритишнинг асосий талабларидан чекиниб, фақатгина зарур тергов ҳаракатларини ўтказишни назарда тутади, деган фикрни илгари суради.[2]

Россиялик олима Т.В.Трубникова ҳам жиноят ишларини соддалаштирилган тартибда юритишни жорий этишда 2 та мақсад, жиноят содир этилганидан бошлаб жазо тайинлангунга қадар бўлган вақтни қисқартириш ҳамда зарурати бўлмаган процессуал расмиятчиликдан воз кечиш кўзланишини таъкидлаган.[3]

Шу сабабли, мамлакатимизда ҳам сўнгги йилларда амалга оширилаётган суд-ҳуқуқ ислохотларида жиноят ишларини юритишнинг анъанавий шаклларида воз кечиб, иш юритишни соддалаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 18 февралдаги “Ўзбекистон Республикасининг Жиноят ҳамда Жиноят-процессуал кодексларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги ЎРҚ-675-сонли қонуни билан Жиноят-процессуал кодексига айбга иқрорлик тўғрисидаги келишув институти б²-боб сифатида миллий қонунчилигимизга жорий этилди.

Айбга иқрорлик тўғрисидаги келишув ижтимоий ҳавфи катта бўлмаган, унча оғир бўлмаган ва оғир жиноятлар бўйича иш судга юборилгунга қадар гумон қилинувчи, айбланувчи билан прокурор ўртасида тузилади. Бунда, гумон қилинувчи, айбланувчи ўз ҳаракатларини моҳиятини ёки илтимосномасининг оқибатини англаб етган, илтимосномани ихтиёрий равишда ва ҳимоячи билан маслаҳатлашганидан сўнг берган бўлиши, эълон қилинган гумон ёки айблов билан келишиши, тақдим этилган далилларни инкор қилмаслиги, жиноят оқибатида етказилган зарарнинг хусусияти ва миқдорини тан олган ҳолда уларни бартараф этган бўлиши лозим (ЖПК 586¹-моддаси).

Айбга иқрорлик тўғрисида келишув тузиш ҳақидаги илтимоснома гумон қилинувчи, айбланувчи, унинг ҳимоячиси ва қонуний вакил (агар ишда қатнашаётган бўлса) томонидан имзоланади ва ишни юритаётган

суриштирувчи, терговчи орқали прокурорга берилади (ЖПК 586²-моддаси).

Прокурор илтимосноманинг келишув тузиш шартларига риоя қилинганлигини текширади, бунда прокурор зарур деб топган ҳолларда жабрланувчи, фуқаровий даъвогарни ҳам келишув тузиш масаласини кўриб чиқиш учун жалб қилиши мумкин. Шу билан бирга, прокурор гумон қилинувчи, айбланувчига келишувнинг оқибатларини, хусусан келишувга асосан ҳукм чиқарилганидан сўнг, келишув шартларига риоя қилинмаганлиги аниқланган тақдирда келишув бекор қилиниши ва суд ҳукми қайта кўриб чиқилиши мумкинлигини тушунтиради (ЖПК 586³-моддаси).

Агар иш бўйича гумон қилинувчи, айбланувчи сифатида бир неча шахс жалб этилган бўлса, айбга иқрорлик тўғрисидаги келишув уларнинг ҳар бири билан алоҳида-алоҳида тузилади, акс ҳолда келишув тузилмаган гумон қилинувчи, айбланувчига тааллуқли материаллар жиноят ишидан ажратиб олиниб, умумий қоидалар асосида алоҳида тергов қилинади (ЖПК 586⁵ ва 586⁶-моддалари).

Айбга иқрорлик тўғрисидаги келишув имзоланган ҳолларда, айблов хулосаси (далолатномаси) тузилади ва прокурор томонидан тасдиқланиб, жиноят иши билан бирга судга юборилади (ЖПК 586⁶-моддаси).

Айбга иқрорлик тўғрисидаги келишув тузилган жиноят ишлари судга келиб тушган вақтдан бошлаб бир ой ичида кўриб чиқилади. Суд мажлисида прокурор, судланувчи ва ҳимоячиси иштирок этиши шарт. Жабрланувчи (фуқаровий даъвогар) ҳам суд мажлисида қатнашиши мумкин бўлиб, бу ҳақда улар хабардор қилинади, бироқ, уларнинг суд мажлисига келмаганлиги, ишни кўришга монелик қилмайди.

Суд келишув тузилган жиноят ишларини кўриб чиқар экан, келишув тузишда гумон қилинувчи, айбланувчининг процессуал

ҳуқуқлари тўлиқ таъминланганлигини, келишув тузиш учун белгиланган талаблар бажарилган-бажарилмаганлигини, келишув ихтиёрий тузилганлигини, гумон қилинувчи, айбланувчи келишувнинг моҳиятини, унинг шартларини тушунганлиги, унинг оқибатларини англаб етганлигини, судланувчининг айна вақтда келишувни қўвватлашини, жиноят оқибатида етказилган зарарларни бартараф этиш чораси кўрилганлигини аниқлайди, судланувчи ва унинг ҳимоячисининг, прокурорнинг, шунингдек, зарур ҳолларда жабрланувчи (фуқаровий даъвогарнинг) фикрини эшитади (ЖПК 586⁷-моддаси).

Суд айбга иқрорлик тўғрисида келишув тузиш ҳақидаги қарорни кўриб чиқар экан, келишувни тасдиқлаган тақдирда айблов ҳукмини чиқариши ёки ўз ажрими билан келишувни тасдиқлашни рад этиши ва ишни прокурорга юбориш мумкин бўлиб, суд қарорларига нисбатан белгиланган тартибда (хусусий) шикоят ёки протест берилиши мумкин (ЖПК 586⁸-моддаси).

Мазкур институт миллий қонунчилигимизга киритилиши фуқароларнинг бузилган ҳуқуқ ва эркинликларини қисқа вақт ичида, камроқ иш кучи ва ҳаражат сарф қилган ҳолда тиклаш имконини берди.

Айбга иқрорлик тўғрисида келишув тузилганда айбдор шахсга Жиноят кодекси Махсус қисмининг тегишли моддасида (қисмида) назарда тутилган энг кўп жазонинг ярмидан кўп бўлмаган муддат ёки миқдорда жазо тайинланади.

Мазкур институт бизнинг қонунчилигимизга жорий қилинганлигига кўп бўлмаган бўлсада, ушбу институт АҚШ, Европа давлатларида, шунингдек Россия Федерацияси, қўшни Қозоғистон, Қирғизистон Республикалари амалиётида бир неча йилдан бери қўлланиб келинмоқда. Ушбу давлатларнинг бу соҳадаги қонунчилиги таҳлили, миллий қонунчилигимизда мазкур

институтни қўллаш борасида муайян чекловлар мавжудлигини, бу эса ушбу институтдан тўлақонли фойдаланишда тўсиқлар юзага келишига олиб келиши мумкинлигини кўрсатмоқда.

Жумладан, қонунчилигимизда айбига иқрорлик тўғрисидаги келишув тузиш ҳақида илтимоснома фақатгина ижтимоий хавфи катта бўлмаган, унча оғир бўлмаган ва оғир жиноятлар бўйича берилиши мумкинлиги белгиланган.

Бу борада хорижий мамлакатлар қонунчилигига эътибор қаратсак, Молдова Республикаси[4], Латвия Республикаси[5] жиноят-процессуал қонунчилигида келишув тузишда бундай чекловлар мавжуд эмаслиги аниқланди.

Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 57¹-моддасида ҳам айбдор ўз қилмишига амалда пушаймон бўлган ҳолларда шахсга нисбатан айбдор деб топиш модда санкциясидаги энг кўп жазонинг учдан икки қисмидан ошмаган миқдорда ёки муддатда жазо тайинланиши белгиланган бўлиб, ушбу норма фақатгина жавобгарликни оғирлаштирадиган ҳолатларда қасдан одам ўлдириш ва терроризм жиноятларини содир этган шахсларга татбиқ этилмаслиги кўрсатилган.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигида ўта оғир жиноятга оид иш умумий тартибда тергов қилиниб, судда кўриб чиқилгач, суд томонидан айбдор шахсга енгилроқ жазо тайинланишини чекловчи нормалар мавжуд бўлмай, ушбу масала суднинг ваколатига берилган.

Инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликлари тўғрисидаги химоя қилиш тўғрисидаги Конвенциянинг 6-моддасида ҳам ҳар бир шахснинг унга оид жиноят иши суд томонидан оқилона муддатларда кўриб чиқилиши, Фуқаровий ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 14-моддасида шахснинг ўзига билдирилган айблов бўйича тўлиқ тенглик

асосида қисқа муддатда судланиш ҳуқуқи кафолатланган.

Юқоридагилардан кўринадикки, айбга иқрорлик тўғрисидаги келишувни барча жиноятлар бўйича қўлланилмаслиги жиноят-процессининг тенглик принципига зид бўлиб, фуқароларнинг ҳуқуқларини чеклайди ҳамдир. Бундан ташқари, айнан кўп вақт, куч ва ҳаражат талаб қиладиган ўта оғир жиноятлар бўйича ушбу институтни қўлламаслик, унинг асл мақсади ва моҳиятига номувофиқдир.

Шунингдек, Жиноят-процессуал кодексининг 586¹-моддасига кўра, айбга иқрорлик тўғрисидаги келишув тузиш ҳақида илтимоснома бериш ҳуқуқига гумон қилинувчи ва айбланувчи эга бўлиб, бунинг учун улар жиноятнинг очилишига фаол кўмаклашган ва келтирилган зарарни бартараф этган бўлиши талаб этилади.

Россия Федерацияси (ЖПК 314-м.), Қозоғистон Республикаси (ЖПК 613, 615-моддалари), Қирғизистон Республикаси (ЖПК 487-моддаси), Арманистон Республикаси (ЖПК 317¹-моддаси), Молдова Республикаси (ЖПК 504-моддаси) жиноят процессуал қонунчилигида келишув тузилишида етказилган зарарнинг ўрни қопланишини назарда тутувчи нормалар кузатилмайд.

Шунингдек, Россия Федерацияси (ЖПК 314-м.), Қозоғистон Республикаси (ЖПК 613, 615-моддалари), Беларусь Республикасида келишув тузиш ёки суд терговини қисқартирилган тартибда олиб бориш учун жабрланувчининг розилиги талаб этилади.

Мазкур масалада тадқиқот олиб борган олимлардан А.В.Курдова келишув тузишда жабрланувчининг иштирок этиши зарурлигини ёқлаб, ишни якунидан манфаатдор бўлган процесс иштирокчиси сифатида жабрланувчини ҳуқуқлари чекланмаслиги, улар ҳам келишувни тузишда иштирок этувчи

субъектлар доирасига кириши кераклигини баён қилган.[6]¹

Шунингдек, И.М.Беляева, А.К.Кусаинова, Б.М.Нургалиева, К.С.Уалиевалар ҳам ўз фикрларида жабрланувчиларнинг ҳуқуқларини таъминлаш мақсадида уларнинг айбга иқрорлик тўғрисида келишув тузилишига розилигини алоҳида процессуал ҳужжат асосида расмийлаштиришни мақсадга мувофиқ деб таъкидлаганлар.[7]

Таъкидлаш жоизки, жиноят оқибатида етказилган зарарнинг қопланиши ёки жабрланувчининг розилиги бирор-бир процессуал ҳаракатни амалга оширишни истисно этмай, фақатгина ҳукм чиқариш вақтида суд томонидан жазони енгиллаштирувчи ҳолат сифатида баҳоланади.

Шу билан бирга, ЖКнинг 66¹-моддасида жиноят оқибатида етказилган зарарнинг бартараф этилганлиги, жабрланувчининг розилиги мавжуд бўлганда шахс жавобгарликдан озод қилиниши назарда тутилган моддалар мавжуд бўлиб, айнан шундай талабларни айблов ҳукми чиқарилиши билан яқунланадиган келишув институтига татбиқ қилини, ҳуқуқий жиҳатдан моддалар рақобатини юзага келтириш билан бирга уни самарали қўллаш имконини бермайди.

Келишув институтида айбланувчи билан келишув тузиш орқали жиноят ишини юритишни соддалаштириш, бу билан ишчи кучи ва сарф-ҳаражатларни тежаб, уларни очилмаган ёки оғирроқ жиноятларга қаратиш назарда тутилади. Суд-тергов амалиётида кўп ҳолларда жиноят оқибатида етказилган зарар миқдори бўйича жабрланувчи билан айбланувчини фикри ҳар доим ҳам мувофиқ келмайди. Бундай ҳолда, келишув шартларида жиноят оқибатида етказилган зарарни қоплаш талабини белгиланиши, келишувдан кўзланган

мақсадга эришиш йўлида катта ғов бўлиши мумкин.

Шунингдек, амалдаги жиноят ёки жиноят-процессуал қонунчилигида гумон қилинувчи, айбланувчи жиноят оқибатида етказилган зарарни бартараф этмаганлиги ёки жабрланувчининг даъвосинин мавжудлиги судлар томонидан айбдор шахсга нисбатан жазони енгиллаштирувчи нормани қўллашни чекламайди.

Бундан кўринадики, қонунчиликда тергов органи билан келишувга бормаган шахсга нисбатан енгилроқ жазо тайинлаш имкони мавжуд бўлиб, аксинча келишувга бориб, айбига иқрорлик билдирган, терговга ёдам берган шахсга нисбатан енгилроқ жазо тайинлаш чекланмоқда.

Шунингдек, гумон қилинувчи, айбланувчи айбга иқрорлик тўғрисида келишув тузиш ҳақидаги илтимосномани суриштирувнинг ва дастлабки терговнинг исталган босқичида бериши мумкин (ЖПК 586²-моддаси) бўлиб, бундай илтимосномани жиноят иши судга келиб тушгандан сўнг бериш имкони қонунчиликда назарда тутилмаган.

Маълумки, айбланувчи ва унинг ҳимоячиси жиноят иши материаллари билан тергов яқунланганидан сўнг таништирилади, шу сабабли айбланувчи ва унинг ҳимоячиси унинг айби қанчалик исботланганини шундан сўнг билади. Суд-тергов амалиётида айбланувчининг манфаатларини терговда бир ҳимоячи, судда бошқа ҳимоячи амалга ошириш ҳорлатлари кўп учрайди ва шахснинг айби бўйича ҳимоясиларнинг фикрлари турлича бўлиши мумкин. Шу сабабли, судда ҳимояни амалга ошираётган ҳимоячи иш материаллари билан танишиб чиқиб, айбланувчини айби исботланган деб ҳисоблаши ва унга келишув

¹ А.В.Курдова Практика применения ускоренного порядка рассмотрения уголовных дел судом в УПК РА (сравнительно-правовой анализ с

законодательствами ряда европейских стран, СНГ, США // Вектор науки ТГУ. 2009. №4 (7). Ст. 41-42

тузиш имконидан фойдаланиб, ахволини энгиллаштиришни таклиф қилиши мумкин.

Айбланувчининг жиноят иши судга келиб тушганидан сўнг келишув ҳақида илтимоснома бериш ҳуқуқининг чекланганлиги, ҳеч қайси тараф учун манфаат келтирмайди. Аксинча, тарафларнинг келишувга судда келиши айблов тарафни шахс айбини исботлаш, судни эса суд тергови ўтказиб, далилларни текшириш каби процессуал мажбуриятлардан озод қилса, жабрланувчини судга ортиқча келиб-кегиши каби сарсонгарчиликдан озод қилиб, жиноят оқибатида етказилган зарарни тезроқ бартараф этилишини таъминлаш имконини беради.

Бу борадаги хорижий мамлакатлар қонунчилигига эътибор қаратсак, айбига иқдорлик тўғрисидаги келишув тузиш ҳақида илтимоснома гумон қилинувчи, айбланувчи томонидан Қирғизистонда айб эълон қилинган вақтдан бошлаб суд муҳокамаси яқунлангунга қадар (ЖПК 487-м.), Қозоғистонда иш юритишнинг исталган босқичида, бироқ суд маслахатхонага киргунга қадар (ЖПК 613, 615-м.), Арманистонда жиноят иши судга юборилган вақтдан бошлаб суд муҳокамаси бошлангунга қадар (ЖПК 317¹-м.), Молдовада

эса илтимоснома айб эълон қилинган вақтдан бошлаб, суд муҳокамаси бошлангунга қадар (ЖПК 504-моддаси) берилиши мумкин.

Юқорида қайд этилганлар асосида хулоса қилиш мумкинки, миллий қонунчилигимизга жорий қилинган жиноят ишларини соддалаштирилган тартибда юритишнинг айбга иқдорлик тўғрисидаги келишув шакли фуқароларнинг бузилган ҳуқуқ ва эркинликларини ўз вақтида тиклаш, давлатнинг ва фуқароларнинг вақти, кучи ҳамда ҳаражатларини тежаган ҳолда одил судловни таъминлаш имконини беради.

Шу сабабли, жиноят ишларини юритишнинг соддалаштирилган тартибда юритиш, хусусан, айбга иқдорлик тўғрисидаги келишувни қўллаш имконини кенгайтириш мақсадида, айбга иқдорлик тўғрисида келишувни нафақат судга қадар иш юритиш босқичида балки, жиноят иши судга келиб тушган вақтдан бошлаб то суд қарор қабул қилиш учун алоҳида хонага киргунга қадар ҳам тузиш мумкинлигини жиноят-процессуал қонунчилигида назарда тутиш таклиф қилинади.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. XII Конгресс ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию / Семинар-практикум по стратегиям и оптимальным видам практики по предупреждению переполненности исправительных учреждений. Справочный документ // Документ ООН A/CONF/213/16 25 January 2010. П. 12.

2. А.Г.Волеводз, П.А.Литвишко Упрощенное (ускоренное) уголовное судопроизводство в некоторых странах Европы // Российская юстиция 2010 № 11 ст. 40-44

3. Т.В.Трубникова Упрощенные судебные производства в уголовном процессе России: диссертация кандидат юридически наук. Томск 1997 й. стр.243-248 / общ. стр 264 / <http://dissercat.com>

4. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдовы от 14.03.2013 года №122-XV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.12.2020 г.)/ статья 504 // <http://www.continent-online.com>

5. Уголовно-процессуальный Закон Республики Латвии от 11.05.2005 года (с изменениями, внесенными по состоянию на 28 сентября 2005 года) /глава 38// <http://www.pravo.lv>

6. А.В.Курдова Практика применения ускоренного порядка рассмотрения уголовных дел судом в УПК РА (сравнительно-правовой анализ с законодательствами ряда европейских стран, СНГ, США // Вектор науки ТГУ. 2009. №4 (7). Ст. 41-42

7. И.М.Беляева, А.К.Кусаинова, Б.М.Нургалиева, К.С.Уалиева Правовое положение и права потерпевшего в сделке о признании вины по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан // Вестник ЮУрГУ. Серия “Право”. 2018.Т.18, № 4 ст. 7-14 // <https://cyberleninka.ru>